

УДК 821.161

ЛЮДМИЛА ПАЛИЧКА

ОСНОВНІ ТЕЗИ ПОСТСТРУКТУРАЛІСТСЬКОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ЄЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано становлення і розвиток американського деконструктивізму, з'ясовано вплив риторичної структури мови на інтерпретацію тексту, визначено використання методу деконструкції Єльських теоретиків при аналізі тексту.

Ключові слова: деконструкція, метод, інтерпретація, текст, риторична структура мови.

Американський деконструктивізм формувався поступово протягом 70-х років ХХ століття в процесі активного переосмислення ідей французького постструктуралізму з позиції національних традицій американського літературознавства («Нової критики»). Початком руху деконструкції одноголосно визнають реферат «Структура, знак і гра в дискурсі гуманітарних наук», який Ж. Деррида виголосив на конференції «Мови літературних досліджень та гуманітарні науки», що відбулася восени 1966 року в Університеті Джона Гопкінса [4, 30]. На початку 1970-х років П. де Ман, Ж. Деррида та Дж. Гіліс Мілер викладали в Єльському університеті. Деконструкція перетворилася на своєрідний синонім поняття «Єльська школа».

Остаточне його постання пов'язують з появою в 1979 році збірки статей «Деконструкція і критика», яке отримала назву «Єльського маніфесту» чи «маніфесту Єльської школи». Єльська школа зосереджена переважно на питаннях прочитання літературного тексту крізь призму ідеї безмежного, «неорганізованого» плюралізму різнорідних тлумачень, виявлення преференційного і риторичного його аспектів, переведення фігурального значення у буквальне задля досягнення зв'язної цілісної картини (Дж. Каллер). Воно виходить із переконання, що природа людського нерозуміння закладена у самому тексті, тому навіть користуючись методами деконструктивістського аналізу, «пильної екзегези» (П. де Ман), дослідник не застрахований від неминучої помилки, від суб'єктивності [3, 394-395]. Водночас, зберігши традицію американської зосередженості на пильному вдивлянні в літературні тексти, Єльська школа наголошувала на тому,

що ці тексти не можуть бути зведені до одного значення і що їхня безладна референційність породжує простір, де інтерпретація продуктивно коливається в межах матриці нестабільності, що витворюється і читачем і текстом.

Представники цієї школи Жак Деррида, Поль де Ман, Гарольд Блум, Дж. Хартман і Дж. Гіллі Міллер обґрунтували ключове поняття найвпливовішого і найавторитетнішого напрямку в американському деконструктивізмі – деконструкцію і розробили той понятійний апарат, який був покладений в основу майже в усіх варіантах літературно-критичного деконструктивізму.

Мета даної статті полягає у відстеженні основних тез постструктуралістської методології Єльської школи та виявленні відмінності у розумінні деконструкції Ж. Деррида та його послідовників Поля де Мана, Гарольда Блума, Дж. Хартмана і Дж. Гіллі Міллера.

Ж. Деррида вважає деконструкцію специфічним способом «прочитування» текстів, що репрезентує марність будь-якої спроби однозначного прочитання їх. Деконструктивістські стратегії спрямовані на пошук ключових слів, функціонування яких руйнує текст; зосередження уваги на маргінальних особливостях тексту, що є ключем до справді важливого в тексті та ін. [1, 303-304]. Водночас американські деконструктивісти не були безперечними послідовниками Ж. Деррида. У першу чергу це стосується до П. де Мана і Г. Блума. Хоча за реальними й офіційно проголошеними відмінностями все ж таки очевидна методологічна і концептуальна схожість. Безперечно, деконструктивізм єльців відрізняється від певних положень Ж. Деррида, і тому в їх інтерпретації «дерриданство» набуло специфічного відтінку.

У деконструктивістській теорії Ж. Деррида важливе місце належить ідеї маргінесів письмового тексту та його відчитування, яка мала значний вплив на розвиток не лише деконструктивізму, але й фемінізму і постколоніалізму. Французький філософ зосереджує увагу на таких видах «маргінальних» текстів, які, за його спостереженням, позначають межі «головного» тексту, зокрема на заголовках, епіграфах, підписах. Переосмислення маргінесів – важливий аспект постмодернізму.

Таким чином, обґрунтовуючи необхідність деконструкції, Ж. Деррида зазначає, що, «відповідно до законів своєї логіки, вона критикує не лише внутрішню будову філософем, одночасно семантичну й формальну, але й те, що їм помилково приписують в якості їх

зовнішнього існування, їхніх зовнішніх умов реалізації: історичні форми педагогіки, економічні чи політичні структури цього інституту. І саме тому, що вона зачіпає основні структури, «матеріальні» інститути, а не тільки дискурси чи позначаючі репрезентації (мистецтво, різні види епістем, філософем, соціологем і так далі, які створюються в різних суспільно-гуманітарних і природничих науках), саме цим деконструкція завжди відрізняється від простого аналізу або «критики» [2, 23-24].

Американський апологет Ж. Дерриди Джонатан Каллер, підсумовуючи спільну схематику деконструктивістського підходу до аналізованого твору, констатує, що «прочитання є спробою зрозуміти письмо, визначивши референційний і риторичний модули тексту, наприклад, перетворюючи фігуральне в буквальне, й усуває перешкоди для отримання зв'язного цілого. Хоча сама деконструкція текстів, особливо літературних творів, де прагматичні контексти не дозволяють здійснити надіого чи неререференційного, – може блокувати процес розуміння» [8, 10]. Саме це «блокування процесу розуміння» досліджують представники Єльської школи. Але, оскільки критична практика за своєю природою є ірраціональною, першочерговим у них є не так розуміння прочитаних текстів, як людське розуміння, зображене в художньому творі.

Як результат, процес деконструкції в старшого покоління Єльської школи є не демонтажем структури тексту, а демонстрацією того, що вже демонтовано, висновком, явно артикульованим у теоріях П. де Мана і Дж. Гіллс Міллера. Отже, деконструкція у старших представників Єльської школи виявилася лише висновком щодо теоретичних надбань П. де Мана й Дж. Гіллс Міллера.

Розглянемо ці положення в контексті загальних методологічних установок єльських теоретиків. Представники Єльської школи є прямими продовжувачами новокритичної традиції. Показово, що Вони не відмовилися від найважливішого новокритичного принципу редукції, винесення за дужки при розгляді літературного твору всіх зовнішніх впливів і всього позалітературного й позамовного. Зважаючи на постструктуралістські настанови щодо інтерпретації тексту, вони врахували й особистість читача (тобто себе, самого критика), що зумовило створення дуже цікавих і оригінальних систем «літературного універсуму».

У працях єльців збережено інші основні новокритичні принципи: твір розглядають передовсім як естетичний об'єкт; форму і зміст

вважають органічною й нерозривною єдністю, у якій зміст набуває формальних ознак, а форма – змістовних, а твір потрактовано як структуру, незалежну від особистості й контексту автора-людини. Усі принципи в їхніх працях дещо змінюються, вони ставляться під сумнів, їх докладно аналізують, що інколи призводить до парадоксальних висновків, але зберігають функцію основних методологічних установок.

Використання методів постструктуралізму (таких як деконструкція, нейтралізація суб'єктно-об'єктної опозиції шляхом активного впровадження суб'єкта в структуру об'єкта, поняття інтертекстуальності), у поєднанні з новокритичними «феномено-логічними» принципами й методами ретельного прочитання, дає підстави висунути оригінальні та цікаві теорії. Поняття «метод» у поєднанні з термінами «деконструкція», «інтертекстуальність» для представників Єльської школи набувають методологічного значення. Стає можливим виявити причини інтерпретаційних труднощів (що особливо чітко виявляється в теорії П. де Мана), які пов'язані з самою мовною структурою, – фактично всередині пустої форми мови, якою вона не була б (мовою літератури, мовою науки чи мовою культурної традиції і т.д.) – без залучення зовнішніх стосовно неї референційних факторів.

Основними чинниками, якими керуються представники Єльської школи під час аналізу тексту, є його розгляд як структурно-сислової єдності та уявлення про риторичну природу мови. Зауважимо, що поняття «мова» і «текст», хоча й використані в прямому, тобто літературознавчому значенні, можуть бути зрозумілими набагато ширше: мовою є, по суті, будь-яка система знаків, а текстом є все те, що може бути прочитано, тобто розглянуто як знакова структура, з якої можна дістати певне значення. Такий підхід не тільки не суперечить поглядам зазначених учених, а навіть є їх продовженням. Їхні інтереси пов'язані з розглядом літературних джерел, а це дає критикам підстави для звинувачень в акцентуванні уваги на літературному дискурсі й піднесенні літератури над іншими видами дискурсів. Слушною є думка І. П. Ільїна, який розглядає це явище як «методологічну агресію літературознавства в інші сфери знання» [5, 10]. Безперечно, воно існує і ґрунтується на структуралізмі, який перейшов у постструктуралізм, на переконанні в мовній визначеності свідомості, в тому що все певною мірою є мовою. Це означає, що до всього

можна підійти і як до літератури, і все може бути проаналізовано як література.

Поняття «мова», «література» і «текст» одночасно можна розглядати як у вузькому сенсі, так і в широкому. Інакше кажучи, «внутрішньо літературний універсум» розширюється і стираються межі між ним і всім іншим, хоча важливо, що сам принцип винесення за дужки позалітературного при цьому зберігається, але будь-яку сферу – економіку, політику, буденність – можна розглядати як літературу.

Потрібно зазначити, що використання цих понять має фігуральний, метонімічний характер: вони взаєстосовуються для позначення більш численних, але неназваних сфер, частиною яких вони є.

Твердження про риторичну природу мови ґрунтуються на припущенні, що слово є знаком, який не має глибинного й суттєвого зв'язку із своїми значеннями чи з поняттями, яке вони позначають – тобто зі своєю референцією. Той факт, що не існує цього зв'язку, робить знак певною мірою вільним у використанні. Знак, тобто слово, само по собі вже є метафоричним, використаним для позначення речі (яка і являє собою начебто буквальне значення), але ми ніколи не можемо сказати про річ як про неї саму, хоча завжди повинні говорити про неї як про щось інше, що нею не є. Тому Джефрі Хартман, один із представників Єльської школи, зазначає, що «нічого, безперечно, не є буквальним, оскільки ніщо не здатне збігтися з самим собою» [7, 10].

Поняття про риторичну структуру мови, де фігуральність є не частиною, не додатком, не прикрасою, але властивістю мови в цілому, має давнє походження. Воно було розроблено в працях Руссо і Кондильяка. Розуміння слова як стертої чи забутої метафори є прямим шляхом до постструктуралістського розуміння вільного позначувального.

Для тлумачення тексту важливі не лише тропи, але й більш широкі фігури мови, а також способи структурування тексту. Основною тезою тут може бути названа така: будь-який текст будується згідно з правилами риторики, а риторика, відповідно, не є прикрасою, яку додають до тексту, загальним позначенням будь-якого способу побудови тексту (іншої назви для цієї сфери немає). Саме в цьому значенні риторику розглядають у постструктуралістському літературознавстві. Як було раніше зазначено, одним з основних принципів підходу до тексту як у

«новій критиці», так і в постструктуралізмі, є уявлення про його структурно-сміслову єдність. Поняття структурно-сміислової єдності тексту докладно розроблено в працях багатьох дослідників–послідовників цього напрямку, але варто зазначити, що такий підхід до тексту і до художнього твору взагалі є фундаментальним для всієї літературознавчої та філософсько-естетичної думки ХХ століття.

Інакше кажучи, змістова сторона не може бути чітко відокремленою і розглядатися незалежно від того, як вона представлена, від форми її подання, оскільки кожний елемент розповіді вкладає в його зміст щось суттєве, без чого він якимось чином зміг змінитися. Про це пише чеський структураліст Ян Мукаржовський, зауважуючи, що «кожний елемент художнього твору є носієм певного часткового значення; сума таких часткових значень, які об'єднуються в підрозділ вищого порядку, і утворюють твір як складне смислове ціле» [6, 17]. Це особливо помітно на прикладі творів будь-якого іншого несловесного мистецтва, однак назване явище має бути враховане і при аналізі текстів, які не належать до мистецтва: сухий стиль і спосіб викладу офіційного документа чи наукової роботи, побудова газетної статті і т. д. також мають важливе значення в загальному смислі їх повідомлення.

Заслуговує на увагу проблема, яка виникає при такому підході: хоча ми не можемо провести чітку межу, відокремити форму твору від його змісту, ми як і раніше можемо говорити про них окремо, думати про них, як про щось зовсім інше, й переконані в цьому розмежуванні. Під час виникнення таких питань у рамках чітких методологічних теорій виникає потреба в термінології і рішеннях, які пропонують постструктуралісти. Цей момент стає одним із вирішальних у теорії Поля де Мана, який, виходячи з подвійності, яка міститься в питанні про структурно-сміслову єдність тексту, піддає текст докладній деконструкції, намагаючись з'ясувати, у якому співвідношенні один з одним є смисл і структура тексту і чи є смисл тексту повідомленням. А якщо так – то що він тоді містить у собі.

Отже, деконструктивістська стратегія практикує так звану текстову агресію або читання проти себе – з метою демаскувати внутрішні суперечності тексту, щоб показати відсутність єдності в основі удаваної монолітності. Досягаючи своєї мети, процес деконструкції часто зосереджується на окремій деталі тексту, що здається другорядною, а потім використовує її як ключ до всього твору, так, що все прочитується крізь її призму.

Література

1. Бичко А. К. Історія філософії / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. К. – Л. : Либідь, 2001. – 408 с.
2. Деррида Ж. Позичі. / Ж. Деррида. – К., 1996. – 198 с.
3. Ковалів Ю. І. Абетка дисертанта: Методологічні принципи написання дисертації: посібник. / Ю. І. Ковалів. – К. : Твім інтер, 2009. – 460 с.
4. Ніч Р. Світ тексту: постструктуралізм і літературознавство: [переклала з польської Олена Галета] / Р. Ніч. – Львів: Літопис, 2007. – 316 с.
5. Ильин И. П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. / И. П. Ильин – М., 1998. – 198 с.
6. Ніконова С. Б. Методологія інтерпретації художнього тексту в американському постструктуралізмі: автореф. канд. дис. – СПб., 2000. – 270 с.
7. Hartman G. The Fate of Reading. / G. Hartman. – Univ. of Chicago Press, 1975., P. 398.
8. Culler J. On Deconstruction. / J. Culler. – N. Y., 1982., P. 181.

Людмила Пальчкa

ОСНОВНЫЕ ТЕЗИСЫ ПОСТСТРУКТУРАЛИСТСКОЙ МЕТОДОЛОГИИ ЙЕЛЬСКОЙ ШКОЛЫ

В статье анализируется становление и развитие американского деконструктивизма, объясняется влияние риторической структуры языка на интерпретацию текста, определяется использование метода деконструкции йельских теоретиков при анализе текста.

Ключевые слова: деконструкция, метод, интерпретация, текст, риторическая структура языка.

Lyudmila Palychka

FUNDAMENTAL THESES OF POSTSTRUCTURAL METHODOLOGY OF YALE SCHOOL

The article analyzes the formation and the development of American deconstruction, the influence of rhetorical structure of language on the text interpretation is explained, the use of deconstructive method of Yale theorists in the text analysis is defined.

Key words: deconstruction, method, interpretation, text, rhetorical structure of language.

Стаття надійшла до редакції – 16.11.2011 р.

Прийнята до друку – 6.12.2011 р.